

Aristotelova epistemologija

Jonjić, Borna

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:852699>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-30**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Sveučilišni prijediplomski studij
Filozofija

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Sveučilišni prijediplomski studij
Filozofija

Aristotelova epistemologija

Završni rad

Student/ica:
Borna Jonjić

Mentor/ica:
Doc.dr.sc. Maja Poljak

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Borna Jonjić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Aristotelova epistemologija** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

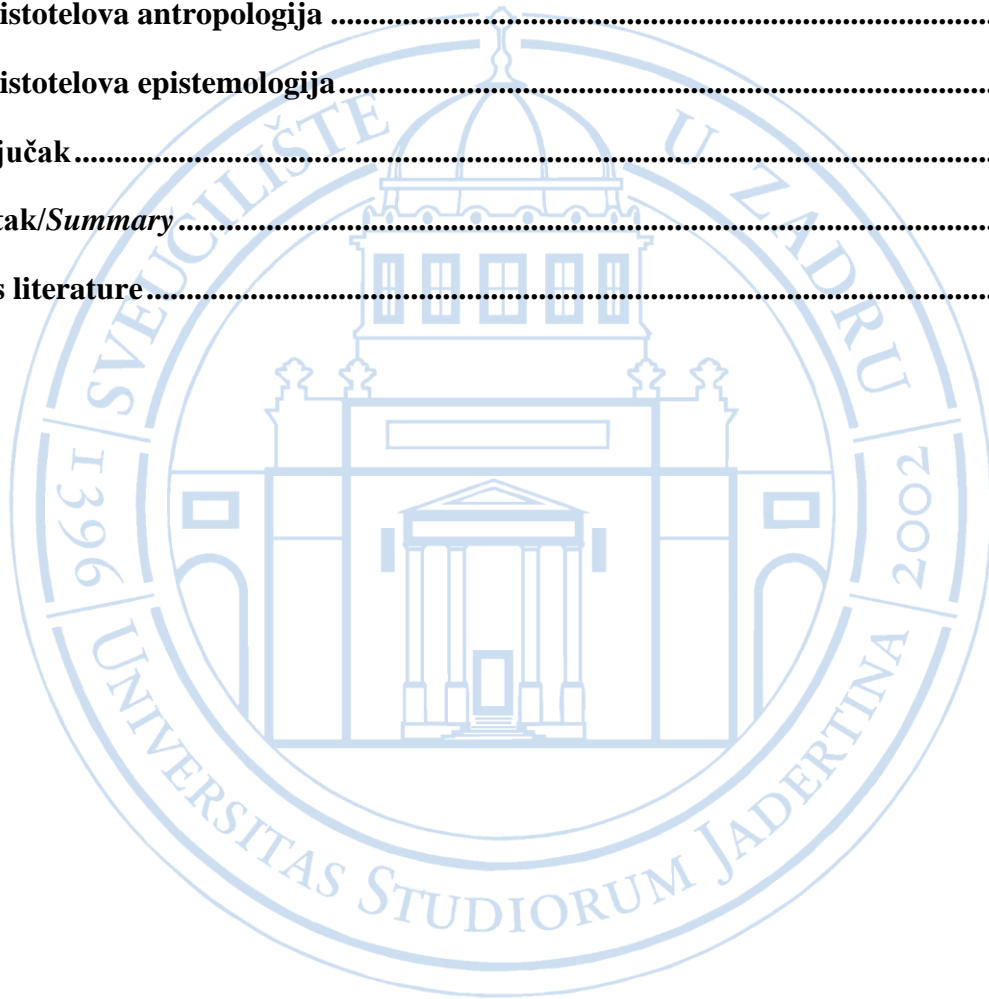
Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 6. listopada 2024.

SADRŽAJ

Uvod	5
1. Aristotelov život i djelo.....	8
2. Aristotelova metafizika.....	11
3. Aristotelova antropologija	14
4. Aristotelova epistemologija.....	16
Zaključak.....	20
Sažetak/ <i>Summary</i>	22
Popis literature.....	23

Uvod

Kao jedna od najvažnijih ličnosti kolijevke europske kulture, Aristotelov je životni rad bio predmet mnogobrojnih rasprava: bilo samih mislioca, znanstvenika i teologa. Njegov spisateljski korpus doista i jest takav: idejno bogat, pun imaginacije i oštroumnih slagalica, uvijek metodički trezven i kritičan. Moglo bi se s pravom reći da nam je iza sebe ostavio mnogo odgovora, i dakako poneka nerazjašnjena pitanja o kozmosu, prirodi i na koncu nama samima. Cilj je ovoga rada priložiti i potom raspraviti mali dio te kolosalne misaone ostavštine: konkretno je u pitanju Aristotelovo promišljanje o načinu na koji čovjek dolazi do znanja. Osnovna su pitanja epistemologije: "Što je znanje?", "Što možemo znati?", "Kako znamo ono što znamo?", "Što je istina?" te "Što je sigurnost?" Iako će posrijedi biti Aristotelova epistemološka misao, nezaobilazno je prilikom obrade tematike razjasniti i pretpostavke iz kojih autor polazi. U ovom radu koji se sastoji od četiri glavna poglavlja, posebnu ćemo pažnju posvetiti proučavanju tri filozofske discipline koje su unutar Aristotelovog filozofskog sustava a to su: metafizika, antropologija i epistemologija. Biografskim dijelom će se pokušati, što je moguće sažetije, dati osnovne informacije o Aristotelovim životnim okolnostima te informacije o korpusu njegove pisane ostavštine. Razlog zbog čega je poželjno proučiti život i djelo ne samo Aristotela, nego bilo kojeg mislioca, jest taj što svaka misao, posebno filozofska uvjetovana je povijesno društvenim kontekstom u kojem je nastala. U poglavlju o metafizici posebna će pažnja biti posvećena temeljnim pojmovima Aristotelove metafizičke misli koji su nam važni za potpunije razumijevanje ne samo Aristotelove antropologije, nego i njegove epistemologije. Koncepti su to bez kojih se ne može napraviti sustavnija obradu Aristotelove misli, dakle: četiri vrste uzroka, odnos akta i potencije te princip hilemorfizma. Poglavlje antropologije biti će obrađeno isključivo u epistemološkom kontekstu, odnosno u kontekstu čovjekove razumske sposobnosti koja ga rangira na čelo prirodne hijerarhije. Centralni dio rada baviti će se detaljnom analizom Aristotelovog viđenja ljudske spoznaje.

Kada je riječ je o obradi bilo kojeg autora iz doba antike, pa tako i Aristotela, važno je naglasiti da postoje određene poteškoće u prijevodu s izvornog jezika. Poteškoće takve vrste nerijetko rađaju neslaganje u interpretacijama među etimolozima, filolozima i hermeneutičarima te bivaju predmetom mnogih rasprava. Tome svjedoči izjava

arapskog filozofa Avicenne koji je tvrdio da je *Metafiziku* pročitao četrdeset i pet puta, a svejedno nije razumio njezin sadržaj.¹

Rad na temu Aristotelove epistemološke misli nipošto nije lagana zadaća ni za jednog autora, bilo zbog kompleksnosti same materije, brojnih interpretacija ili nedostataka u prijevodu. Autor ovoga rada odlučio se na takav pothvat motiviran upravo tim teškoćama: jer jedino one vode ka cjelovitijem i jasnijem razumijevanju, kako Aristotelove filozofije tako i misaone kolijevke iste civilizacije s kojom je on sam u suživotu. Aristotelova je misao usto još uvijek predmetom brojnih rasprava u istraživačkom i znanstvenom diskursu.² Nauk o hilemorfizmu jedna je od suvremeno aktualnih tema, dva i pol tisućljeća kasnije.³ Interes za ovo područje potaknut je time što se, prema skromnom mišljenju autora, Aristotelova epistemološka misao pokazala kao jedna od najdetaljnijih, najcjelovitijih i najkompleksnijih teorija o ljudskoj spoznaji uopće. Glavni cilj ovoga istraživanja jest izložiti svu kompleksnost Aristotelove epistemološke misli na što jasniji način. Prilikom obrade materije korištena je analitička metoda istraživanja. Kao što je vidljivo u popisu literature tokom istraživanja koristili smo izvorna Aristotelova djela koja su ključna za razumijevanje njegove epistemološke misli, dok u sekundarnoj literaturi naglasak je stavljen na relevantne suvremene interpreatore.

Među primarnom literaturom posebno mjesto zauzima Aristotelova spis *Metafizika*. *Metafizika* – nužna i nezaobilazna literatura u većini tema vezanih uz Aristotelovu filozofiju i nezaobilazan spis u kontekstu njegove epistemološke misli. Razlog tome je što su u *Metafizici* izloženi gotovo svi centralni principi Aristotelove filozofije bez kojih se može objasniti rijetko što kada je njegova misao u pitanju. Sljedeći spis iz Aristotelovog opusa koji je korišten u ovom radu jest spis *O duši* – koji će biti sadržajem centralan za izlaganje odabrane teme utoliko što se u njemu nalazi Aristotelova psihološka misao koja kozmološki objedinjuje sva živa bića i svodi ih na zajednički nazivnik definicijom metafizičke konstitucije koja se sastoji od jedinstva duše i tijela. Potom slijedi analiza razlike koju posjeduje čovječja duša u odnosu na biljnu i životinjsku dušu. Posljednji se dio spisa bavi središnjim pitanjima Aristotelove epistemološke misli.

¹ Usp. F. Copleston, *Istorija filozofije. Grčka i Rim*, sv. I, BIGZ 1988., str. 325.

² Usp., C. Shields, *Aristotle*, u: "Stanford Encyclopedia of Philosophy"
<https://plato.stanford.edu/entries/aristotle/>, (pristupljeno 26.8.2024),

³ Usp., F. Grgić, *Hilemorfizam*, u: Maja Hudoletnjak Grgić, Davor Pečnjak i Filip Grgić (ur.), „Aspekti uma“, Zagreb, 2011., str. 111-113.

Od sekundarne literature najviše smo upotrebljavali prvi svezak Coplestonove *Povijesti filozofije*, ponajviše za biografske podatke i kao nit vodilja pri istraživanju primarne literature. Nakon toga sljedeći autor kojeg smo koristili u svrhu boljeg razumijevanja Aristotelove misli je W.K.C Guthrie njegovo djelo *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*. Riječ je o jednoj od najiscrpnijih knjiga sekundarne literature vezanih uz Aristotela. Guthrie-jev detaljan pregled čitave Aristotelove filozofske misli poslužiti će kao osnova za produbljivanje koncepata te čvrst oslonac za određene interpretacijske situacije. Bošnjakov predgovor *Aristotelova psihologija i filozofija života*, koristiti će se primarno kao dodatna interpretacija uz već navedene autore, te jednostavna i skraćena objašnjenja usputnih koncepata. Kada je riječ o online izvorima, Stanfordska filozofska enciklopedija korištena je kao izvor zbog detaljnih i stručnih analiza različitih područja Aristotelove misli.

1. Aristotelov život i djelo

Aristotel se rodio u Stagiri (Trakija) između 384. i 383. godine pr. Kr.⁴ Sa sedamnaest godina napustio je rodni grad kako bi se školovao u Ateni, a 368. godine pr. Kr. zabilježen je kao član Akademije u kojoj se školovao sve do Platonove smrti 348/347. g. pr. Kr.⁵ Taj dvadesetogodišnji obrazovni period provodio je Aristotel uglavnom u društvu svoga učitelja, ali usto i najuspješniji student njegove Akademije. Kronološki gledano, radi se o posljednjoj fazi Platonove filozofske misli kada se njegovo područje interesa okrenulo prema razmatranju religioznih tematika. Također je tih godina i njegova kasna dijalektika bila već idejno uobličena, sustavno razrađena cjelina. Koliko je važnu ulogu Platonovo učenje imalo na Aristotelov misaoni put, najbolje govori citat samog autora: "Koga rđavi ljudi ne smiju ni hvaliti i koji je jedini ili bar prvi od smrtnika jasno dokazao i svojim životom i svojim postupcima i govorima da dobar čovjek postaje u isti mah i blažen."⁶ Nadalje, 348. g. pr. Kr. Aristotel je napustio Atenu i zaputio se s Ksenokratom u Asos, gdje su skupa osnovali ogranak Akademije.⁷ U Asosu ga je dočekaio Hermija, kralj Atarneja, na kojeg je Aristotel izvršio znatan idejni utjecaj, čemu u prilog govori i činjenica da je Aristotel oženio njegovu usvojenu kćerku Pitiju.⁸ Tijekom trogodišnjeg boravka u Asosu, Aristotel je započeo s izgradnjom vlastitog, o Platonovom učenju, neovisnog svjetonazora. Godine 344. pr. Kr. Aristotel je otišao u Militenu na otok Lezbos, gdje je najvjerojatnije upoznao najvjernijeg kolegu i sljedbenika Teofrasta.⁹ Već godinu dana nakon biva osobno pozvan od Filipa Makedonskog, kralja tada ekspanzivne Makedonske države. Filip mu je ponudio odgojno-obrazovnu ulogu na makedonskom dvoru, tražio je od Aristotela da bude privatni učitelj njegova sina Aleksandra, na što je bio on pristao.¹⁰ Sve to bijaše u naoko plemenitom cilju stvaranja jedne svjetske države koja bi se ujedinjena trebala suprotstaviti perzijskoj prijetnji. Prema Filipovom te još više Aleksandrovom strateško-političkom djelovanju, biva asimilirana i očuvana helenska

⁴ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije. Grčka i Rim*, sv. I, BIGZ 1988., str. 305.

⁵ Usp., *isto*, str. 305.

⁶ W. D. Ross, *Aristotelis Fragmenta*, u F. Copleston, *Istorija filozofije. Grčka i Rim*, sv. I, BIGZ 1988., str. 302.

⁷ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije. Grčka i Rim*, sv. I, BIGZ 1988., str. 305.

⁸ Usp., *isto*, str. 305.

⁹ Usp., *isto*, str. 305.

¹⁰ Usp., *isto*, str. 305. Valja digresivno napomenuti konteksta radi, da je Aristotelov odlazak na makedonski dvor bio ubrzo popraćen osvajačkim pohodom Filipa Makedonskog na helenski svijet, čija se vanjska politika podmićivanja, lukavstva i lažnih obećanja isplatila konačnim slomom te naposljetku i osvajanjem grčkog teritorija (usp., B. Bošnjak, *Filozofija od Aristotela do Renesanse*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1978., str. 12.).

kultura kakvu danas, posredstvom povijesnih izvora, zamišljamo.¹¹ Nadalje, nakon što je Aleksandar stupio na prijestolje 336/5. pr. Kr., Aristotel je napustio Makedoniju i nakon kratkog boravka u rodnome gradu Stagiri, otputovao je u Atenu te osnovao vlastitu školu.¹² Bilo je to učilište smješteno u sjeveroistočnom Likeju koji se nalazio u sklopu vježbališta Apolona Likejskog. Aristotelova je škola, više nego Akademija, bila slična suvremenom visokom obrazovanju ili obliku obrazovne institucije koja je sadržavala biblioteku i imala organizirani raspored predavanja. Nakon smrti Aleksandra Velikog 323. god. pr. Kr., Aristotel biva od Atenjana optužen za bezbožništvo zbog bliskih odnosa s neposredno preminulim vladarem.¹³ Posljedično je pobjegao u Halkidiku na Eubeji gdje je imao imanje naslijeđeno s majčine strane, gdje je 322. godine pr. Kr. umro od neutvrđene bolesti.¹⁴

Nadalje, uz životne okolnosti valja u kratkim crtama izložiti i korpus Aristotelovih sačuvanih spisa. Taj se korpus, prema Aristotelovim vlastitim organizacijskim preferencijama, sastoji od tri najopćije podjele znanosti: teorijske, praktične te proizvodne.¹⁵ Teorijske znanosti bave se znanjem radi znanja samoga, a pod njih spadaju područja metafizike, matematike i prirodne znanosti (fizika). Metafizika se bavi pitanjem prvih počela i Aristotel je stavlja na prvo mjesto kao kraljicu i najapstraktniju od svih znanosti. Fizika ima kod Aristotela mnogo obuhvatnije istraživačko područje u usporedbi sa suvremenim oblikom iste znanosti, pa se stoga naziva istovremeno prirodnom filozofijom.¹⁶ Dotična se znanost, kako je autor poima, bavi prirodnim svijetom kao cjelinom i pokušava razumjeti uzročne obrasce prirode te ih objasniti kao zakone koji ultimativno kulminiraju u teoriji kauzaliteta uopće, te dokazu o opstojnosti prvog nepokrenutog pokretača.¹⁷ Uz navedenu filozofsku kvalitetu, pod prirodne spadaju mnoge druge specijalizirane znanosti kao što su: biologija, botanika, astronomija te, u Aristotelovom slučaju i sama psihologija.¹⁸ Najistaknutiji spisi koji spadaju pod ovu

¹¹ Usp., B. Bošnjak, *Filozofija od Aristotela do Renesanse*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1978., str. 12.

¹² Usp., F. Copleston, *Istorija Filozofije. Grčka i Rim*, sv. I, BIGZ 1988., str. 305.

¹³ Usp., *isto*, str. 305. Riječ je svakako o Aleksandrijskoj knjižnici, koje se tragična sudbina nerijetko nađe i u peru današnjih ozbiljnijih istraživača na području humanističkih znanosti.

¹⁴ Usp., W.K.C. Guthrie, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb 2007., str. 41-42.

¹⁵ Usp., C. Shields, *Aristotle*, u: "Stanford Encyclopedia of Philosophy", (pristupljeno 26.8.2024)

<https://plato.stanford.edu/entries/aristotle/#AriCorChaPriDiv>, (pristupljeno 26.8.2024)

¹⁶ Usp., *isto*, <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle/#AriCorChaPriDiv>, (pristupljeno 26.8.2024)

¹⁷ Usp., *isto*, <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle/#AriCorChaPriDiv>, (pristupljeno 26.8.2024)

¹⁸ Usp., C. Shields, *Aristotle*, u: "Stanford Encyclopedia of Philosophy"

<https://plato.stanford.edu/entries/aristotle/>, (pristupljeno 26.8.2024). Iako se većina suvremenih kritičara slaže oko pretpostavke da Aristotel tretira psihologiju kao ogranak prirodne filozofije, ipak ne postoji

kategoriju su: *Metafizika*, *Fizika*, te *O duši*. Nadalje, praktične se znanosti kao suprotnost teorijskim bave djelovanjem i pod njih spadaju područja političke i etičke misli. Najreprezentativnija djela praktične znanosti su spisi *Nikomahove etike* i *Politike*. Posljednje, proizvodne znanosti za predmet imaju područja ljudske djelatnosti vezana uz proizvodnju i stvaranje, pa je stoga riječ o područjima kao što su agrikultura, inženjerstvo, medicina ili umjetnost. Proizvodna znanost obuhvaća samo dva preostala spisa, a to su *Retorika* i *Poetika*. Osim tri spomenute podjele postoji još jedna koja ne obuhvaća nijednu od navedenih grana, već opstoji zasebno kao zajednički kostur svima njima. Ta je zasebna grupa dobila u srednjem vijeku naziv: *Organon*, a pod nju spadaju područja logike i argumentacije, teorije kategorija, struktura teorije znanosti i sve ono što bi se moglo smatrati alatima kojima se koristimo kako bi došli do spoznaje svijeta. Valja naglasiti da se uz sve navedeno u ovoj grupi razrađuju i osnovni epistemološki principi. Neka od najvažnijih djela koja spadaju u *Organon* su *Kategorije*, *O intepretaciji* te *Topike*.¹⁹

dovoljno uvjerljiv dokaz za apodiktično prihvaćanje navedene podjele. Oko ovog spora vodile su se žestoke prepirke još u doba Talijanske Renesanse.

¹⁹ Usp., C. Shields, *Aristotle*, u: "Stanford Encyclopedia of Philosophy"
<https://plato.stanford.edu/entries/aristotle/>, (pristupljeno 26.8.2024)

2. Aristotelova metafizika

Temelj i jezgra za bilo kakav oblik ozbiljnijeg razumijevanja Aristotelove filozofije nalazi se u spisima *Metafizike*. *Metafizika* je skup spisa koji spada pod kategoriju rukopisa s predavanja koji je bio podvrgnut mnogim analizama zbog sumnje za neautentičnost.²⁰ Temeljni principi izloženi u spisima *Metafizike* nezaobilazni su za bilo kakav pokušaj razumijevanja Aristotelove filozofske misli, pa tako i epistemologije. Tome je tako jer Aristotel u njoj definira osnovne postavke na koje se potom oslanja njegova analiza ljudske spoznaje. Posrijedi su pojmovi i relacije poput vrsti uzroka, hilemorfizma te akta i potencije. Metafizika prema definiciji njenog autora, pretpostavlja objektivno postojanje predmeta, odnosno bića. Ona je znanstvena disciplina koja se bavi proučavanjem "...bića kao bića ukoliko ono jest."²¹ Objekt spoznaje nije ideja,²² već stvar od koje ujedno dobivamo informacije o svijetu. Takvo se polazište u epistemologiji naziva realističkim.

Nadalje, Aristotel na početku *Metafizike* rangira znanje po stupnjevima²³ te razgraničava mudrost od ostalih oblika kao onaj najviši, znanja koje za svrhu ima sebe sama. Mudrost je stoga najuzvišenija i najopćija vrsta spoznaje, koja za cilj ima doći do prvih principa i uzroka čitave zbilje. Dakle, postaviti pitanje: "Što je biće?", bilo bi istovjetno pitanju: "Što je to to jest?", ili pitanju: "Što je bivstvo?" Nadalje, kako bi se moglo doći do mudrosti, odnosno znanja o prvim principima stvarnosti, nužno je razjasniti pod kojim je vidovima moguće interpretirati pojam 'uzroka'. Aristotel pojam 'uzrok' "...rabi u svojoj filozofiji kako bi uključio sve čimbenike koji moraju biti prisutni da bi išta došlo u postojanje, bilo prirodno ili umjetno."²⁴

Četiri vrste uzroka:

- A) Formalni uzrok
- B) Materijalni uzrok
- C) Djelatni uzrok
- D) Finalni uzrok

²⁰ Usp., W.K.C. Guthrie, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb 2007., str. 200.

²¹ Aristotel, *Metafizika*, 1003a.

²² Kao što je to slučaj s idealističkim polazištem.

²³ Takav se hijerarhijski pristup opetuje i u Aristotelovoj antropološkoj misli. Konkretno pri stupnjevanju živih bića prema vrsti i kompleksnosti njihove duše.

²⁴ W.K.C. Guthrie, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb 2007., str 211.

Prema Aristotelu, nemoguće je objasniti išta što kao materijalno biće opstoji ukoliko se u obzir ne uzme svaki od četiri vrste uzroka.²⁵ Ipak, najvažniji za ovo izlaganje biti će formalni i materijalni uzrok jer se njihovim posredstvom fundira metafizička konstitucija materijalnoga bića uopće. Forma i materija temeljne su sastavnice svakog postojećeg materijalnog objekta pri čemu formalni uzrok funkcionira kao aktivni, a materijalni kao pasivni princip. Primjer kugle od mjeda zahvalan je u ovoj situaciji: bakar i kositar su materija u kojoj je oformljena forma kugle.²⁶ Formalni aspekt uvijek prethodi materijalnom po obrascu relacija između akta i potencije.²⁷ Materijalni uzrok stoga tek popunjava formalni koji već u prirodi postoji kao aktualiziran, ali istovremeno u odnosu na materijalni uzrok jest u potenciji, dok se ne realizira putem djelatnog uzroka. Unutar konteksta važno je za istaknuti još dvije stvari važne za razumijevanje Aristotelove filozofije, te ih potom i adekvatno razjasniti. Prvo, djelatni, formalni te finalni uzrok ujedinjeni su u istovjetnom, jedinstvenom korijenu. Drugo akt uvijek prethodi potenciji po spoznaji, vremenu i supstanciji.²⁸ Vezano uz prvu tvrdnju: djelatni je uzrok neke tvorevine sam njen tvorac, što znači da je tvorac morao prvo imati ideju forme te tvorevine u svom umu prije nego li ju je realizirao u stvarnosti. Primjerice slikar je djelatni uzrok neke slike, ali taj uzrok može biti samo na temelju forme (ideje) koju je imao u svome umu prije nego li je tu sliku naslikao. Aristotelovu omiljenu uzrečicu: "...čovjek rađa čovjeka..."²⁹ Guthrie interpretira na način da je uključio i finalni uzrok jer smatra kako je, prema Aristotelu, čovjekova svrha ispunjena ostvarenjem njegova potomstva: "...on je istovremeno formalan, djelatatan i finalan uzrok svom djetetu."³⁰ Dakle, djelatatan i formalan utoliko što je tvorac još jednog čovjeka, a prema Guthrie-u i finalan utoliko što se kroz svoje potomstvo on svojom svrhom realizira. Vezano uz drugu tvrdnju teza je sljedeća: akt uvijek ima prioritet pred potencijom i to po spoznaji, vremenu i po supstanciji. U kontekstu spoznaje, argument je da bez spoznaje akta nije moguće doći ni do spoznaje same potencije.³¹ Primjer bi toga bio sljedeći: ne mogu znati da je netko od mojih prijatelja u potenciji odsvirati jednu od Liszt-ovih sonata sve dok nisam čuo

²⁵ W.K.C. Guthrie, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb 2007., str. 213.

²⁶ Usp., *isto*, str. 215.

²⁷ Usp., *isto*, str. 215.

²⁸ Usp., *isto*, str. 213.

²⁹ Aristotel, *Fizika*, 198a.

³⁰ W.K.C. Guthrie, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb 2007., str. 213.

³¹ Usp., B. Dadić, *Aristotelov nauk o aktu*, u: „Filozofska istraživanja“ 27, 4, (2007.), str. 771..

izvedbu jedne od njih. Vremenski gledano, akt još jednom prethodi potenciji, ali je ovaj slučaj izniman zato jer prethodi jedino u odnosu na vrstu, a ne na pojedinca.³² Uzmemo li u obzir da ukoliko bi se neka osoba uopće mogla pojaviti u aktu kao baš ta i nijedna druga osoba, morala je najprije postojati potenciji. To je jedini izniman slučaj u kojem potencija prethodi aktu.³³ Finalno, akt potenciji prethodi i u slučaju supstancije: "Svaka stvar koja nastaje ima neku svrhu kojoj teži, a kako je svrha počelo samog nastajanja, ona je i akt, koja prethodi potenciji." ³⁴ "Zato" ... je odrastao čovjek, u redu supstancije, prije negoli novorođenče. ³⁵

Dio Aristotelovog metafizičkog sistema koji se odnosi na način metafizičke strukture materijalnog bića, naziva se 'hilemorfizam'. Pojmovna tvorevina 'hilemorfizam' etimološki potječe od grčkih riječi *hylē* i *morphē*, od kojih bi prva imala značenje sadržaja ili materije, dok bi druga riječ označavala oblik ili formu.³⁶ Forma i materija u Aristotelovoj filozofiji nužno su vezani uz principe unutarnjih metafizičkih uzroka. Svaki je materijalni objekt u prirodi fundamentalno svodljiv na ta dva osnovna metafizička principa. Utoliko je i sama metafizika moguća, jer ukoliko možemo apstrahirati najosnovnije elemente bića, tada možemo doći i do znanja o prvim početima stvarnosti. Hilemorfika raščlamba bi nam stoga trebala dati odgovor na pitanje što svako materijalno biće jest u svojoj kompletnoj zbiljskoj konstituciji.³⁷ Formalni aspekt prethodi materijalnom prema prethodno objašnjenim principima uzročnosti te akta i potencije. Materija, s druge strane, određuje pojedinačne razlike među bićima.³⁸ Neodređeni primjer pojedinačnog psa ne govori nam više doli toga da je on član određene vrste sisavaca koja je pak rod velikog životinjskog carstva. Ono što razlikuje konkretnu jedinku mog psa, od primjerice psa moga susjeda jest materija. Iako je forma logički prva, to ne znači da može opstojati kao apsolutno neovisna u prirodi. Jednostavno rečeno forma je aktivni princip, materija pasivni, a sinteza obaju principa tvori fundamentalnu metafizičku konstituciju svakog materijalnog objekta.

³² Usp., *isto*, 2007. str. 771.

³³ Usp., *isto*, 2007. str. 771.

³⁴ G. Reale, *Il concetto di filosofia prima*, u: B. Dadić, *Aristotelov nauk o aktu*, u: „Filozofska istraživanja“ 27, 4, (2007.), str. 771.

³⁵ Usp., B. Dadić, *Aristotelov nauk o aktu*, u: „Filozofska istraživanja“ 27, 4, (2007.), str. 771.

³⁶ Usp., C. Shields, *Aristotle's Psychology: Hylomorphism in General*, u: "Stanford Encyclopedia of Philosophy" <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-psychology/index.html#HyloGene> (pristupljeno 15.9.2024)

³⁷ Usp., F. Grgić, *Hilemorfizam*, u: Maja Hudoletnjak Grgić, Davor Pećnjak i Filip Grgić (ur.), „Aspekti uma“, Zagreb, 2011., str. 111-113.

³⁸ W.K.C. Guthrie, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb 2007., str 211.

3. Aristotelova antropologija

Nauk o čovjeku kod Aristotela nije ograničen na specifično područje čovjekove kulture i povijesnosti, već obuhvaća jednu širu cjelinu istraživanja o duši, odnosno psihologiji. Termin psihologija (*psyche* i *logos*) u Aristotelovoj filozofiji označava u doslovnom smislu: učenje o duši.³⁹ Pojam 'duše' u njegovoj filozofiji sadržajno obuhvaća svako živo biće, pa se prema tome radi o mnogo širem pojmu 'psihologije' u usporedbi sa suvremenim značenjima koja dodirnu točku s Aristotelovom psihologijom imaju jedinu u temi čovjeka. Vezano uz Aristotelovu psihologiju treba nadodati poveznicu sa skupom spisa *Parva Naturalia*, pod koje spadaju tekstovi vezani uz njegova istraživanja o osjetilima te memoriji: *De sensu* i *De memoria*.⁴⁰ Aristotelov spis *O duši* započinje izgradnjom antropologije sa stajališta kozmologije, progresivno zahvaća područje psihologije⁴¹ te završava fundiranjem realističke epistemologije. Aristotel svoja antropološka razmatranja otvara razgraničavanjem živih prirodnih tjelesa od onih neživih, pod pretpostavkom da je ono što ih metafizički razlikuje duša. Živo je svako ono biće koje se samo hrani, raste te na koncu propada. Svako živo biće jest složena supstancija, sastavljena od aktivne supstancije duše i pasivne supstancije tijela: "Nužno je dakle da duša bude supstancija kao forma prirodnoga tijela koje ima život u potenciji, a takva supstancija je entelehija." Duša se, dakle, definira kao aktivni princip živoga bića, što ne znači da može opstojati kao zasebna i o tijelu potpuno neovisna supstancija: "Supstancija se, kao što rekosmo, shvaća trojako, i to kao oblik, materija, i ono od obojega. Od tih materija je potencija, a oblik akt."⁴² Najbolja analogija odnosa između duše i tijela jest Aristotelova metafora s okom: "Ako bi oko bilo živo biće, vid bi bio njegova duša. On je naime supstancija oka po obliku. Oko je materija vida."⁴³ Iz toga slijedi da je prema izloženom nauku o formi kao aktivnom principu pasivnoga tijela, duša nerazdvojivo ujedinjena s tijelom i samim time konačna.⁴⁴ Može se, dakle, tvrditi kako se učenje o duši izvodi iz principa hilemorfizma, što znači da se sve što u materijalnoj prirodi postoji može svesti na fundamentalne sastavnice forme i materije, aktivnog i pasivnog, aktualnog i

³⁹ B. Bošnjak, *Predgovor: Aristotelova psihologija i filozofija života*, u: Aristotel, "O duši. Nagovor na filozofiju", Naprijed, Zagreb 1987., str. x.

⁴⁰ C. Shields, *Aristotle's Psychology*, u: "Stanford Encyclopedia of Philosophy", <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-psychology/>, (pristupljeno 20.9.2024)

⁴¹ Misli se na suvremeno značenje pojma, ograničeno isključivo na istraživanje čovjekovih psiholoških funkcija i mentalnih stanja (ukoliko jesu).

⁴² Usp., *isto*, str. 35.

⁴³ Usp., *isto*, str. 31.

⁴⁴ W.K.C. Guthrie, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb 2007., str. 270.

potencijalnog. Nadalje, iako se u osnovi duša definira kao formalni princip svakog živućeg tijela, ne može se tvrditi da biljke, životinje i ljudi egzistiraju na istovjetan način.⁴⁵ Aristotel stoga uvodi različite stupnjeve duša i postavlja ih u redoslijed pri kojem viši stupnjevi pretpostavljaju niže, ali ne i obratno.⁴⁶ Aristotel razlikuje tri vrste duša: prvo vegetativnu dušu koja podrazumijeva najosnovnije funkcije svakog živog bića; drugo životinjsku dušu koja posjeduje sposobnosti samo-kretanja, osjećanja, osjetilne spoznaje te percipiranja; treće ljudsku dušu koja uz pretpostavljene sposobnosti vegetativne i životinjske duše posjeduje još sposobnosti razmišljanja, prosuđivanja i stvaranja.⁴⁷ Vegetativna ili nutritivna ima najosnovnije sposobnosti hranjenja i razmnožavanja, što su neophodne funkcije da bi ikoje živo biće uopće postojalo.⁴⁸ Biljke posjeduju isključivo vegetativnu dušu, što objašnjava odsutnost viših stupnjeva aktivnosti kao što su kretanje i mišljenje. Životinje posjeduju viši oblik duše koja im omogućava, za razliku od biljaka, tri dodatne sposobnosti: osjetilne percepcije, žudnje te mjesnog kretanja.⁴⁹ Prema Aristotelu svaki život ima potrebu za hranjenjem, stoga životinjska duša ima razvijene osjete opipa i okusa kako bi mogla razlikovati hranu.⁵⁰ Životinjska duša ima i sposobnost osjetilne imaginacije iz koje se posljedično razvija i sposobnost pamćenja.⁵¹ Najviši oblik duše u prirodi posjeduje: čovjek. Osim što su u njemu pretpostavljene i ujedinjene sve sposobnosti nižih duša, čovjek jedini posjeduje razum. Razum kod Aristotela ima dvostruko djelovanje: teoretsko i praktično.⁵² Teoretsko kao sposobnost znanstvenog mišljenja, koje ima za cilj istinu radi istine same. Praktično kao sposobnost prosuđivanja, koje za cilj ima istinu zbog praktičkih i razboritih svrha. Sve što je prethodno rečeno u kontekstu njegove metafizičke strukture te relacije duše i tijela, odnosi se jednako na čovjeka. Dakle, čovjekova duša jednako je kontigentna i propadljiva kao ostale stvari u prirodi. Međutim, kako je duša još jedna u nizu prolaznih supstancija, Aristotel besmrtni element čovjeka smješta u sferu djelatnoga uma (*nous*), o čemu će biti više riječi u posljednjem poglavlju ovoga rada.⁵³

⁴⁵ Usp., Aristotel, *O duši*, 414b.

⁴⁶ Usp., F. Copleston, *Istorija Filozofije. Grčka i Rim*, sv. I, BIGZ 1988., str. 363.

⁴⁷ Usp., *isto*, str. 363.

⁴⁸ W.K.C. Guthrie, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb 2007., str 271.

⁴⁹ Usp., F. Copleston, *Istorija Filozofije. Grčka i Rim*, sv. I, BIGZ 1988, str. 364.

⁵⁰ Aristotel, *O duši*, 414b.

⁵¹ Usp., F. Copleston, *Istorija Filozofije. Grčka i Rim*, sv. I, BIGZ 1988., str. 364.

⁵² B. Bošnjak, *Predgovor: Aristotelova psihologija i filozofija života*, u: Aristotel, "O duši. Nagovor na filozofiju", Naprijed, Zagreb 1987., str. xi.

⁵³ Usp., *isto*, str. 364.

4. Aristotelova epistemologija

Kao što se iz prethodnih dijelova ovoga rada već može naslutiti, Aristotelovo spoznajno polazište jest ono iskustveno. Osnovne informacije o svijetu čovjek dobiva preko osjetilne spoznaje, koja onda čini temelj za razumsku spoznaju. To znači da Aristotel svoju epistemologiju utemeljuje na principu korespondencije između čovjeka kao spoznajnog subjekta koji se po svojoj metafizičkoj strukturi sastoji od duše i tijela što mu omogućuje da može spoznati materijalni objekt u potpunosti. Iz prethodne rečenice slijedi da se Aristotelova epistemološka misao temelji na hilemorfčkoj raščlambi. Nauk o hilemorfizmu pretpostavlja temelje za korespondenciju između subjekta i objekta spoznaje prema funkcionalnom identitetu njihovih metafizičkih struktura.

Prva spoznaja dolazi od osjetila, a način na koji se služimo osjetilima naziva se percepcija ili opažanje.⁵⁴ Percepcija je sposobnost duše koja razlikuje životinje od biljaka i kojoj Aristotel posvećuje dosta pažnje u svojoj psihologiji. Zahvaljujući percepciji, tj. osjetilnoj spoznaji životinje i ljudi mogu zahvatiti materijalne karakteristike objekta prema kojem su u spoznajnom činu usmjerene. Iz toga je vidljivo da osjetilnom spoznajom, ili percepcijom subjekt spoznaje zahvaća materijalni element hilemorfističke strukture svoga objekta. Osjetilna spoznaja je kod čovjeka i kod životinja prema Aristotelu pasivna, ono što je prebacuje iz potencije u akt jest objekt spoznaje koji je već postoji u aktu. Za primjer možemo uzeti oko i njegov primjeren objekt – boju. Da bi čovjek preko oka mogao opažati boje predmet prema kojem je u spoznajnom činu usmjeren mora u aktu posjedovati boju koja je proporcionalna spoznajnim ograničenjima ljudskoga oka. Ta boja je ona koja aktivira ljudsko oko i prebacuje ga iz stanja potencije u stanje akta. Tako primjerice uho nije sluh ili oko vid, nego uho omogućava moć sluha, a oko moć vida. Iz prethodno rečenoga vidljivo je da postoji određena vrsta korespondencije između osjetilne spoznaje i njezinog objekta, na način da objekt ima svojstvo afektiranja, a percepcija subjekta svojstvo da bude afektirana.⁵⁵ U svjetlu ovih razmatranja, Aristotel započinje treću knjigu svoje psihologije s tezom u kojoj se tvrdi da čovjek ne posjeduje niti jedno osim pet izvanjskih osjetila, dakle: vid, sluh, njuh, opip i okus.⁵⁶ Svako se osjetilo pojedinačno odnosi na svoj osjetilni objekt i određuje razlike

⁵⁴ C. Shields, *Aristotle's Psychology*, u: "Stanford Encyclopedia of Philosophy", <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-psychology/>, (pristupljeno 20.9.2024)

⁵⁵ Usp., *isto*

⁵⁶ Usp., Aristotel, *O duši*, 424b.

između različitih objekata: "npr. vid bijelo i crno, okus slatko i gorko."⁵⁷ Strogu distinkciju između osjetila Aristotel povlači kako bi pokazao da su neki od njegovih prethodnika bili u krivu kada su svrstali razum kao još jedno u nizu osjetila.⁵⁸ On smatra da su percipiranje i razumijevanje dvije različite stvari koje se primarno tiču razlike u dušama, jer za percepciju su sposobne i životinje, dok je razumijevanje isključivo domena čovjeka.⁵⁹ Percipiranje je između ostalog zajedno s drugim osjetilima uvijek istinito, a razmišljanje može biti i pogrešno ili skriveno.⁶⁰ Naime, uz osjetila i razum Aristotel spominje zajedničko osjetilo koje ima funkciju objedinjavanja svih informacija koje dobivamo od vanjskih osjetila. To se zajedničko osjetilo interpretira u literaturi na više načina: jedino što je u vezi unutarnjeg osjetila sigurno jest da se ne može smatrati šestim izvanjskih osjetilom jer postoji samo pet takvih osjetila.⁶¹ Te se teme on dodiruje u analizi vanjskih osjetila i referira se na njega upravo kao nešto zajedničko svim osjetilima, a što samo nije osjetilo: "No ipak ne može biti neko osobito osjetilo za zajedničke stvari koje opažamo po akcidenaciji svakim pojedinim osjetilom, kao npr. kretanje, mirovanje, oblik, veličinu, broj, jedinicu."⁶² Guthrie unutarnje osjetilo naziva još i nespecializiranim, te smatra kako je riječ o učinku zajedničkog djelovanja svih izvanjskih osjetila što je prema njegovoj interpretaciji zapravo sinonim za sposobnost osjećanja.⁶³

Sposobnost mišljenja je prema Aristotelu rezultat umskog djelovanja duše. Um je prema tome vrhovna sposobnost duše, svojstvena isključivo čovjeku. Mišljenje je kod Aristotela shvaćeno kao djelatnost koja ima više vrsta: znanje (*episteme*), mnijenje (*doksa*) i racionalni uvid.⁶⁴ Mišljenje je sposobnost za preuzimanje forme iz predmeta u prirodi.⁶⁵ Dakle, kao što je ranije navedeno nauka o hilemorfizmu omogućava objašnjenje odnosa između percepcije i mišljenja: čovjekova duša koja je po principu metafizičke konstitucije živih bića forma tijela, ima umsku sposobnost dohvaćanja forme iz opaženih materijalnih objekata te ih na taj način spoznaje. Iako su mišljenje i opažanje različite sposobnosti duše, Aristotel smatra kako ih se mora izlagati skupa jer je u pitanju

⁵⁷ Aristotel, *O duši*, 426b

⁵⁸ Usp., B. Bošnjak, *Predgovor: Aristotelova psihologija i filozofija života*, u: Aristotel, "O duši. Nagovor na filozofiju", Naprijed, Zagreb 1987., str. xx.

⁵⁹ Usp., *isto*, str. xxi.

⁶⁰ Usp., Aristotel, *O duši*, 426b.

⁶¹ Usp., *Isto*, str. 71.

⁶² Aristotel, *O duši*, 426b.

⁶³ W.K.C. Guthrie, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb 2007., str. 284-285.

⁶⁴ Usp., B. Bošnjak, *Predgovor: Aristotelova psihologija i filozofija života*, u: Aristotel, "O duši. Nagovor na filozofiju", Naprijed, Zagreb 1987., str. xxi.

⁶⁵ Usp., *isto*, str. xxii.

funkcionalno nerazdvojivi spoznajni mehanizam: "I kao što se opažajna sposobnost ponaša u odnosu na predmete osjeta tako se jednako ponaša um u odnosu na predmete spoznaje."⁶⁶ Aristotel smatra da um prije djelatnosti mišljenja jest kao prazna ploča (*tabula rasa*) na koju se onda utiskuju forme materijalnih objekata. Postoji dvije vrste uma u Aristotelovoj misli: djelatni i pasivni. Izraz 'djelatni um' nije izvorno potekao od Aristotela, već ga je skovao Aleksandar iz Afrodizije oko dvjestote godine kako bi označio djelatni princip.⁶⁷ Kao i s trećom vrstom uzroka, djelatno je nešto što ima funkciju prebacivanja potencijalnog u aktualno. Djelatni um o svemu može misliti. Ta je vrsta uma po supstanciji čista djelatnost, nepomiješana i o materiji neovisna. Prema Bošnjaku djelatni um uvijek misli i bivstvuje na odvojen način, samo je taj um besmrtni i vječan.⁶⁸ Pasivni je um, naprotiv, propadljiv i njegova je svrha primanje pojmova koje u njega utiskuje aktivni um. Vrhovna sposobnost djelatnoga uma jest nešto što Aristotel naziva 'apstrakcijom'. Sposobnost apstrakcije ujedinjuje sve spoznajne elemente koji su dosad izloženi, dakle: sposobnost percepcije i mišljenja. Aristotel apstrakciju definira kao sposobnost da se nešto neodvojeno predoči u našem umu kao odvojeno. Drugim riječima, djelatni um ima sposobnost da po volji odvoji određene dijelove nekog objekta i predočava ih kao potpuno odvojene i neovisne objekte.⁶⁹ Proces apstrakcije može se opisati i kao proces oduzimanja, odnosno apstrahiranja dijelova od cjeline.⁷⁰ Takva sposobnost čovjeku omogućava da u vlastitome umu, posredstvom predodžbe rastavlja i spaja materijalne objekte ili ideje. Sposobnost apstrakcije jest alat koji dovodi do visokih umnih pothvata kao što je i sama Aristotelova metafizika. Apstrakcija omogućuje znanje o prvim principima stvarnosti i samo hilemorfističko fundiranje metafizičke konstitucije prema principima četiriju vrste uzroka jest produkt njezine djelatnosti. Jedino posredstvom sposobnosti da se apstrahira, može se doći do koncepta kao što je misao koja sama sebe misli, odnosno prvog nepokrenutog pokretača.

Nadalje, pitanje individualne besmrtnosti kod Aristotela najviše je raspravljano od svih pitanja u njegovoj filozofiji.⁷¹ Nauk o djelatnom umu interpretiran je na mnogo načina: Aleksandar iz Afrodizije tvrdio je još u trećem stoljeću kako nikako nije riječ o

⁶⁶ Aristotel, *O duši*, 426b.

⁶⁷ Usp., *isto*, str. xxiv.

⁶⁸ Usp., *isto*, str. xxiii.

⁶⁹ Usp., A. Back, *The Concept of Abstraction*, The Society for Ancient Greek Philosophy Newsletter, 2006. str. 5.

⁷⁰ Usp., *isto*, str. 5.

⁷¹ W.K.C. Guthrie, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb 2007., str. 299.

besmrtnosti jer duša propada u zajedništvu s tijelom. Arapski filozof Averroes iz dvanaestog stoljeća tvrdio je suprotno, odnosno da čovjek sudjeluje u besmrtnosti aktivnog uma dok je taj um u njemu.⁷² Kršćanski filozofi Toma Akvinski i Albert Veliki borili su se protiv Averroes-ove teze, te su smatrali da aktivni um nije odvojena supstancija. Nego je spoznajna moć unutar ljudske duše.⁷³ Guthrie-eva interpretacija problema besmrtnosti djelatnoga uma polazi od toga da je kod Aristotela besmrtna samo 'čista bit', koja je prema Guthrie-evom tumačenju pokretački uzrok same sposobnosti mišljenja o svijetu.⁷⁴ Svijet je mnoštvo materijalnih objekata koje doživljavamo kroz hilemorfističku cjelinu duše i tijela, cjelinu koja je naša narav u ovome životu. Prema toj je naravi, smatra Guthrie, Aristotelov djelatni um indiferentan i od nje je potpuno neovisan.⁷⁵ Zbog toga ne možemo imati sjećanja o prošlom, ili zadržati sjećanja za budući život. Guthrie-evo stajalište na temu besmrtnosti djelatnoga uma jest: koncept besmrtnosti je malo vjerojatan, te ukoliko on i postoji u Aristotelovom tumačenju 'djelatnoga uma' krajnje je nezanimljiv jer ne čini apsolutno nikakvu razliku.⁷⁶

⁷² Usp., B. Bošnjak, *Predgovor: Aristotelova psihologija i filozofija života*, u: Aristotel, "O duši. Nagovor na filozofiju", Naprijed, Zagreb 1987., str. xxv.

⁷³ Usp., *isto*, str. xxiv.

⁷⁴ W.K.C. Guthrie, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb 2007., str. 299.

⁷⁵ W.K.C. Guthrie, *isto*, str. 306.

⁷⁶ W.K.C. Guthrie, *isto*, str. 306.

Zaključak

U povijesti filozofije pitanje ljudskoga spoznajnoga života pojavilo se u samim njezinim počecima iako joj se filozofija spoznaje ili epistemologija formirala kao zasebna filozofska disciplina, tek u periodu moderne filozofije, jasno da su već filozofi u antičkom periodu spoznajnim problemima posvećivali posebnu pažnju. Zanimljivo je primijetiti da je kod Aristotela filozofija spoznaje eksplicitno vezana za njegovu antropologiju i metafiziku. Kao što je prethodno rečeno, temeljni pojmovi Aristotelove metafizike su nužni za razumijevanje ne samo njegove filozofije i spoznaje, nego i njegove antropologije. Kada je riječ o odnosu antropologije i filozofije spoznaje kod Aristotela njihova uzročno-posljedična veza je jasno vidljiva u Aristotelovom spisu *O duši* u kojem nalazimo njegove temelje antropologije i filozofije spoznaje. U tom dijelu Aristotel polazi od principa da je djelovanje bića utemeljeno na njegovoj metafizičkoj konstituciji. Stoga se zaključci do kojih Aristotel dolazi u svojoj antropologiji posljedično odražavaju na njegovu filozofiju spoznaje. Iz rečenoga je jasno da prilikom proučavanja Aristotelove misli moramo uzeti u obzir cjelokupan njegov sustav, budući se spoznaje do kojih on dolazi na području jedne filozofske discipline odražavaju na spoznaje unutar ostalih filozofskih disciplina. Jedna od temeljnih kvaliteta Aristotelove filozofske misli jest integralnost pod time se misli da su dijelovi međusobno vezani i imaju svoj punio smisao samo unutar cjeline i u vezi s drugim dijelovima s kojima su prirodno povezani. Aristotelova filozofija je inherentno realistička što je posebno vidljivo u njegovoj epistemologiji u kojoj iskustvo i mogućnost spoznaje realnih objekata i preko toga iskustva čine zaglavni kamen njegove epistemološke misli. Aristotel smatra da spoznaja započinje osjetilnim iskustvom, odnosno sposobnošću duše da opaža materijalne objekte posredstvom osjetila. Svi su materijalni objekti konstituirani po unutarnjim principima četiriju vrste uzroke, od kojih su formalni i materijalni uzrok unutarnji metafizički principi, odnosno osnovne sastavine nauka o hilemorfizmu. Čovjek je prema navedenom principu sastavljen, kao i sva živa materijalna bića, od forme i materije. Stoga mišljenje, koje je isključivo svojstvo ljudske duše zbog posjedovanja uma, preuzima iz opaženih materijalnih objekata njihovu formu. Proces spoznaje odvija se stoga na korespondencijski način i u skladu sa svim izloženim principima: prema djelovanju spoznaje se mogućnost, u skladu sa principima metafizičke konstitucije materijalnog bića, sastavljenog od unutarnjih uzročnih principa forme i materije. Usto postoji u svakom osjetilnom biću sposobnost da formira predodžbe, sposobnost koja se razlikuje od

mišljenja i od opažanja. Ujedinjenjem svih ovih principa, djelatni um posjeduje vrhovnu sposobnost odvajanja ili apstrahiranja neodvojenih materijalnih objekata posredstvom predodžbe. Sposobnost apstrakcije omogućava spoznaju prvih principa, pa tako i mogućnost metafizike te svih ostalih teoretskih znanosti.

Nadalje, doprinos Aristotelove epistemologije čitavom Zapadnom svijetu jesu temelji induktivne metode zaključivanja. Utjecaj Aristotelove misli odrazio se prvotno u srednjovjekovnoj skolastičkoj misli Tome Akvinskog, koja je je opstojala kao dominantan pogled na sliku svijeta i čovjeka kroz čitav period kasnoga srednjega vijeka.⁷⁷ Aristotelov realizam ima nekakve sličnosti s empirizmom novovjekovne filozofije u smislu da jedni i drugi u svojoj filozofiji spoznaje stavljaju naglasak na iskustvo. No važno je istaknuti da se pojam iskustva u Aristotelovoj misli razlikuje od iskustva kako su ga shvaćali engleski empiristi. Britanski empirizam se postepeno razvio u temeljne postavke pozitivizma te na koncu i analitičke filozofije, koja danas dominira većinom sveučilišnih katedri u svijetu. Utjecaj se tih epistemoloških polazišta osjetio jednako snažno i u drugoj dominantnoj struji misli koja je tekla paralelno s pozitivizmima dvadesetog stoljeća, a radi se o kontinentalnoj filozofiji Edmunda Husserla koja polazi od samih fenomena, odnosno „vraća se ka stvarima samima.“ Realistička epistemologija, dakako nadograđena tisućljećima novih otkrića, pojavljuje se u suvremenom dobu kao relevantno i ozbiljno gledište na području teorije o ljudskoj spoznaji.⁷⁸

⁷⁷ Usp., C. Shields, *Aristotle*, u: "Stanford Encyclopedia of Philosophy" <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle/#AriLeg>, (pristupljeno 25.9.2024).

⁷⁸ Usp., C. Shields, *Aristotle*, u: "Stanford Encyclopedia of Philosophy" <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle/#AriLeg>, (pristupljeno 25.9.2024).

SAŽETAK/SUMMARY

ARISTOTELOVA EPISTEMOLOGIJA

Cilj je ovoga rada sistematski izložiti Aristotelovu epistemološku misao. Izlaganje započinje okolnostima Aristotelovog života u kojima su nastala njegovi filozofski spisi, te potom nastavlja s prezentacijom centralnih principa njegove metafizičke misli kao što su: nauk o četiri vrste uzroka, odnos između akta i potencije te nauk o hilemorfizmu. Slijedi poglavlje o Aristotelovoj antropološkoj misli u kojem se analizira glavna postavka njegove antropologije: metafizička konstitucija živih bića. Posljednje i najvažnije poglavlje u ovom istraživanju prema kojem vodi sva ostala, posvećeno je Aristotelovoj epistemološkoj misli. Poglavlje je to u kojem se pokušava dati objašnjenje na temu čovjekovih sposobnosti razmišljanja te mogućnosti dolaženja do znanja.

Ključne riječi: Aristotel, epistemologija, metafizika, hilemorfizam, akt, potencija, realizam

ARISTOTLE'S EPISTEMOLOGY

Goal of this thesis is a systematical presentation of Aristotle's realistic epistemology. It starts with a display of context on Aristotle's life and work. Next is the examination of the central concepts of his metaphysical thought like: hylomorphism, relation act – potency and four kinds of causes. Thesis proceeds with analysis of Aristotle's anthropology and metaphysical constitution of living organisms. Finally, there is a section about Aristotle's epistemological thought, in which it is attempt at an explanation of human ability to acquire knowledge and to reason.

Key words: Aristotle, epistemology, metaphysics, hylomorphism, act, potency, realism

Popis literature

Primarna literatura:

ARISTOTEL, *Fizika*, Globus/Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988.

ARISTOTEL, *Metafizika*, Globus/Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988.

ARISTOTEL, *O duši. Nagovor na filozofiju*, Filozofska Biblioteka, Naprijed, Zagreb, 1987.

Sekundarna literatura:

BACK, Allan, *The Concept of Abstraction*, The Society for Ancient Greek Philosophy Newsletter, 2006.

BOŠNJAK, Branko, *Predgovor Aristotelova psihologija i filozofija života*, u: Aristotel, „O duši. Nagovor na filozofiju“, Filozofska Biblioteka, Naprijed, Zagreb, 1987.

BOŠNJAK, Branko, *Filozofija od Aristotela do Renesanse*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1978.

COPLESTON, Frederic, *Istorija filozofije. Grčka i Rim*, sv. I, BIGZ, Beograd, 1988.

DADIĆ, Borislav, *Aristotelov nauk o aktu*, u: „Filozofska istraživanja“ 27., 4., Zadar, 2007. str. 765-776.

GRGIĆ, Filip, *Hilemorfizam*, u: Maja Hudoletnjak Grgić, Davor Pećnjak i Filip Grgić (ur.), „Aspekti uma“, Zagreb, 2011., str. 111-133.

GUTHRIE, William Keith Chambers, *Povijest Grčke filozofije: knjiga VI, Aristotel: sučeljavanje*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2007.

SHIELDS, Christopher, *Aristotle*, u: "The Stanford Encyclopedia of Philosophy", <https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/aristotle/>, (pristupljeno 26.8.2024)

SHIELDS, Christopher, *Aristotle's Psychology*, u: "Stanford Encyclopedia of Philosophy", <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-psychology/>, (pristupljeno 25.9.2024)